Compuse inedite pentru denumirea atributelor divinității în vechea română literară

Maria STANCIU ISTRATE

L'auteur étudie un type inédit des mots composés qui à une certaine période de l'histoire de la langue roumaine ont dénommé des attributs du Dieu. Le calque des mots composés slavons qui contenaient l'adjectif pronominal ***vĭse*** *à l'aide de l'élément de composition* ***întrutot*** *pourrait être interprété comme un exercice de traduction ou comme une épreuve de lexicalisation d'un nouveau type de composition, proposé par des personnalités de l'époque, tels que les métropolites Varlaam, Dosoftei ou Antim Ivireanul, la contribution desquels au développement de la langue roumaine littéraire est reconnue. Beaucoup plus résistants que les mots composés avec* ***întrutot*** *ont été ceux avec* ***atot*** *à l'initiale. Parmi les termes calqués sur le slavon, seul* ***atotțiitoriu*** *est resté dans le vocabulaire contemporain, en tant que terme spécifique au langage de l'église. Autres atributs dé la divinité, tels que* ***atotputernic****,* ***atotştiutor****, ont résisté dans le lexique du roumain grâce aux modèles retrouvables dans les langues romanes.*

1. Cercetările consacrate limbii române vechi au remarcat sărăcia vocabularului românesc din epoca celor dintîi traduceri româneşti. Primii noştri scribi s-au confruntat cu incapacitatea românei vorbite de a oferi echivalentele lexicale necesare denumirii noilor concepte sau noțiuni întîlnite în slavonă, limbă de cult exersată în scris vreme de cîteva veacuri. Preluarea ca atare a elementelor lexicale slavone ori calchierea acestora a fost soluția cea mai la îndemînă găsită de traducători. Aparținînd unei limbi de origine slavă, era firesc ca majoritatea împrumuturilor sau calcurilor după modele preluate din această limbă să nu se potrivească întocmai tiparelor unei limbi de origine romanică.

1.2. În comunicarea de față ne propunem să analizăm un tip de compuse româneşti care în epoca veche au denumit atribute ale divinității. Este vorba despre compuse de tipul: *întrutotputernic, întrutotțiitoriu*. Intenția noastră este aceea de a stabili originea, frecvența şi viabilitatea acestui tip de compuse, de la primele texte în care au fost înregistrate pînă în epoca modernă.

2. Din punct de vedere structural, este vorba despre cuvinte alcătuite din *prepoziție (întru)+ adjectiv nehotărît (tot*)*+ adjectiv*. Topica elementelor constituiente, inversă în raport cu ordinea obişnuită în care aceleaşi părți de vorbire pot intra în alcătuirea unui grup sintactic, constituie un indiciu important pe de o parte al compunerii şi, pe de altă parte, al apariției acestor cuvinte ca urmare a

BDD-A109 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)

imitării unui tipar străin. Prin urmare, din punct de vedere etimologic, toate compusele de acest tip constituie calcuri lingvistice. Apăruți ca urmare a unei influențe culturale externe, aceşti termeni sînt în acelaşi timp livreşti, neîntîlnindu-se în varianta populară a limbii române.

2.1. Cele mai multe ocurențe ale compuselor care conțin secvența *întrutot* se înregistrează în secolul al XVII-lea, la Varlaam, la Dosoftei sau, ceva mai tîrziu, la Antim Ivireanul. În paralel, cu acelaşi sens şi determinate uneori de aceleaşi modele, au circulat compuse cu prepoziția *a* în poziție inițială (v. *atotputernic*), mult mai frecvente decît acelea cu *întru*. Ambele tipuri de compuse apar încă din veacul al XVI-lea. Dacă cele care conțin elementul *atot* se constituie de la început în atribute ale divinității, singura atestare din această perioadă a unui termen compus cu prepoziția *întru* îi caracterizează pe cei care se supun poruncilor divine. Este vorba despre compusul *întru-tot-cinstit*, înregistrat în *Apostolul* coresian în următorul context: „Ca şerbii lu Dumnezeu *întru-tot-cinstiții*, frații vă iubiți, de Dumnezeu vă teameți, împărații cinstiți" (CORESI, *Lucrul apostolesc*, 165). Comparînd fragmentul citat cu textul slavon corespunzător, aflat în ms. sl. 21 de la BAR din Bucureşti (**іако раби бжїи ѣвсачѧтѣте братство възлюбите, ба боитесѧ. цр҃ѣ чѧтѣте** (ms. sl. 21, f. 71^{v}), rezultă că *întrutotcinstit* calchiază sl. *višečŭtětĭ*, fapt confirmat şi de ms. sl. 435, unde, la f. 34^{r}, întîlnim acelaşi compus slavon.

2.2. În scrierile din secolul următor compusele care conțin prepoziția *întru* denumesc, asemenea celor cu *atot*, atribute / caracteristici ale ființei divine, secvența *întutot* constituindu-se într-o altă modalitate de lexicalizare a compuselor slavone care conțineau în poziție inițială adjectivul pronominal *vĭse*. Mai precis, compusele cu *atot* încep să fie concurate de cele cu *întrutot*, fapt neconsemnat pînă în prezent în lucrările lexicografice. În DA, s.v. *întru*, sînt înregistrate cîteva atestări pentru locuțiunea adverbială *îmtru tot, întru toate*, fără a se observa că, în unele cazuri, aceasta face corp comun cu termenul imediat următor.

2.3. Una dintre scrierile în care apar compuse cu *întrutot* este *Cheia înțelesului,* tipărită de mitropolitul Varlaam la Bucureşti în 1678. Izvorul care a stat la baza traducerii este lucrarea în limba slavonă **Ключь разѹмѣнїѧ**, alcătuită de ucraineanul Ioannykij Haleatvskij. În textul citat nu am întîlnit nicio ocurență a lui *atotputernic*. Cu acelaşi sens apare însă compusul ***întru-tot-puternic*** înregistrat în mai multe contexte:

„Aicea, omul acela să înțeleage *întru-tot-putearnecul* Dumnezeu" (CHEIA ÎN. 28^{r}); cf. în sl.: **тѹтъ ѡкомъ называетъсѧ бг҃ъ *всемогѹчїи*** (HALEATOVSKIJ, 29^{r});

„Dară ce au făcut *întru-tot-putearnecul* Dumnezeu?" (CHEIA ÎN. 28^{r}) cf. în sl: **цѡжъ оучинилъ бг҃ъ *всемогѹчїи*** (HALEATOVSKIJ, 29^{v});

„Şi, luînd de mînă pre Sfîntul Ioan, îl ducea la împăratul ceresc, carele iaste *întru-tot-putearnicul* Dumnezeu" (CHEIA ÎN. 36^{v}); cf. în sl.: **ивзавши за рѹкѹ сто Іѡанна провадила до Ц҃ра нб҃ного, бг҃а *всемогѹчаго*** (HALEATOVSKIJ, p. 38^{v}).

Comparînd traducerea românească cu lucrarea lui Haleatvskij am constatat că, de fiecare dată, compusul rom. *întru-tot-puternic* reproduce sl. *višemogučij*. În acelaşi text am consemnat formele *atoatețiitoriu* şi *întru-tot-țiitoriu*, ambele

BDD-A109 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)

calchiind sl. *vĭsedrŭžitelĭ*, după cum rezultă din cercetarea în paralel a pasajelor corespunzătoare:

„După aceaea, voiu arăta tămăduirile (leacurele) ochilor celor sufleteşti şi celor trupeşti şi aceaea voiu face cu ajutoriul lui Dumnezeu *a-toate-ţiitoriul*” (61^{v}); cf. în sl.: **потым покажѫ лѣкарства на wчи телеснъıи и дѫшевнъıи, а тое оучиню за помочѫ Гда Вседержителя** (HALEATOVSKIJ, p. 66^{r});

„Doamne *întru-tot-ţiitoriule,* Dumnezeul lui Israil, ascultă rugăciunele izrailteanilor celor morţi” (CHEIA ÎN. 3^{r}); cf. în sl.: **Гсди Вседержителю Бже Иилевъ оуслъıши мл҃твѫ оумершихъ Иилевъ** (HALEATOVSKIJ, f.3^{r}).

2.4. Tot la Varlaam, de această dată în *Cazanie,* apar compusele: *întru-tot-blînd* **‘**foarte bun’, calchiat după sl. *vĭseblaženŭ*: „Şi să him ca porumbii, *întru-tot-blîndzi* şi fără de mînie” (VARLAAM, C. 56^{v}); *întru-tot-bun* ‘foarte bun’, după sl. *vĭseblagŭ*: „Cînd vru milostivul şi *întru-tot-bunul* Dumnedzău de să pogorî din ceriu pre pămînt, ca să izbăvască rodul omenesc din robia diavolului şi din munca iadului, atunci Domnul Hristos începu a învăţa oamenii pre lume cum cei buni şi direpţi vor hi încununaţi” (VARLAAM, C. 357^{v}); *întru-tot-milostiv* ‘extrem de milos, plin de compasiune’, după sl. *vĭsemilosrŭdŭ* ‘valde misericors’[1]: „Pentr-aceea *întru-tot-milostivul* şi direptul giudeţ Dumnedzău plăti amînduror cum să cade cîte unuia căruiaşi diînşi” (VARLAAM, C. 7^{r}).

2.5. Termeni asemănători se întîlnesc în scrierile lui Dosoftei: *întru-tot-lăudat* ‘foarte lăudat, elogiat’, care putea fi calchiat atît după sl. *vĭsepětŭ* ‘valde laudatus’[2], cît şi după *vĭsehvalĭnŭ* ‘valde laudandus’[3]: „Hristos, adevăratul Dumnezăul nostru, pentru rugăciunile Preacuratei Maicii Sale, ale sfinţilor, măriţilor şi *întru-tot-lăudaţilor* Apostoli şi ale tuturor sfinţilor, să ne miluiască şi să ne mîntuiască pre noi” (DOSOFTEI, L, 281); „Svînta mucenița şi *întutotlăudată* Eufimia” (DOSOFTEI, VS, 19 ap. DA); *întru-tot-înţelept* ‘foarte înţelept’, după sl. *vĭsemÔdrinŭ* ‘sapientissimus’[4]: „să creadză în adevăratul Dumnădzău, carele cu a sa *întru-tot-înţăleaptă* promişlenie au purtat grijea şi ni s-au tîmplat de curabie necătură ca aceasta să ne despărţîm unii de-alalţi” (DOSOFTEI, VS, 154^{r}); *întrutotcîntată*, după sl. *vĭsepětŭ*: „Deci petrecu toată noaptea veselindu-să, cîntînd pohvalenii *întru-tot-cîntatei* lui Dumnădzău Maice” (DOSOFTEI, VS, 195^{r}). Dintre compusele deja menţionate, consemnăm prezenţa la Dosoftei a lui *întrutotbun*: „*Întru-tot-bunul* Dumnedzău şi iubitoriu de om Domnul nostru” (DOSOFTEI, VS, 112^{r}). Prin analogie cu aceste compuse putea apărea *întru-tot-cuvios*: „Şi întîi ei plecară capetele de-i tăiară, de-aciia şi *întru-tot-cuviosul* Mihail” (DOSOFTEI, VS, 39^{v}).

2.6. Compusele cu *întru* nu apar doar în scrieri moldoveneşti. Astfel, în *Noul Testament de la Bălgrad* am consemnat termenul *întru-tot-credincios*

[1] Miklosich, s.v.
[2] Miklosich, s.v.
[3] Miklosich, s.v.
[4] Miklosich, s.v.

BDD-A109 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)

‘preacredincios’, calchiat după sl. *vĭsevěrinŭ* ‘fidelis’[5]: „1. Aşa să socotească de noi omul, ca de slugile lui Hristos şi împărţitori tainelor lui Dumnezău. 2. Iară aceasta să cuvine să fie împărţitori, ca să să afle *întru-tot-credincios*” (N.TEST. 1648, 226^{v}).

2.7. În secolul al XVIII-lea, la Antim Ivireanul, se înregistrează forme ca: *întrutotputernic*: „Deci păcatul din slăbiciune iaste împotriva lui Dumnezeu Tatăl, căci că Tatăl să chiamă *întru-tot-puternic*” (ANTIM, O, 114^{v}); *întru-tot-curat*, după sl. *vĭsečistŭ* ‘purus’[6]: `Şi nu ştiu de ce mă voiu minuna întîi? De zemislirea cea făr’de sămînţă, au căci prin naşterea aceasta mai mult s-au slăvit fecioriia? Şi nu iaste minune de au născut şi au rămas Fecioara curată, că au născut pre cela ce iaste începutul fecioriei şi *întru-tot-curat*” (ANTIM, O, 182^{v}).

*

3. Din exemplele prezentate se poate observa că, spre deosebire de compusele cu secvenţa *atot*, care apar consemnate cu predilecţie pentru denumirea caracteristicilor lui Dumnezeu, cele cu *întrutot* tind să aibă o întrebuinţare cvasigenerală. Forma analogică *întru-tot-îmbunătăţată*, atestată la Antim Ivireanul, caracterizează capacitatea de exprimare a unei fiinţe umane: **„**Că ce tărie are ticăloasa mea limbă, a lăuda şi a cinsti cu vrednicie pre una ca aceasta, carea iaste aleasă şi *întru-tot-îmbunătăţată* mai nainte decît toată zidirea, după cum zice la Cîntarea cîntărilor?” (ANTIM, O, 37^{r}).

În acelaşi mod puteau apărea alte două compuse, atestate în *Mineiul* tipărit în 1776 la Rîmnic de episcopul Chesarie. Este vorba despre *întru-tot-înduratul* (Mineiul, D, 69^{1}/1, ap. DA) şi *întru-tot-copt*, primul caracterizîndu-l pe Dumnezeu, celălalt, apărînd în contextul: „Strugurul cel *întru-tot-copt*” (Mineiul, D, 198^{2}/$_{1}$, ap. DA).

Spre sfîrşitul acestui secol, la Petru Maior, se înregistrează forma *întru-tot-învăţat*, cu referire la Samuil Micu Klein: „Această price între papa Stefan şi Cyprian, de voeşti a o şti desăvîrşit, o vei afla pe larg în istoria lui Fleury frîncul, carea acum pe românie, o-au întors *întru-tot-învăţatul* Samoil Clain” (MAIOR, S. I. 10).

*

4. Înregistrate sporadic în secolul al XVIII-lea, compusele cu *întrutot* cedează locul în secolul următor celor cu *atot.* Astfel, în secolul al XIX-lea nu am înregistrat decît două forme cu *întrutot*, una la Anton Pann[7], unde apare compusul *întru-tot-puternic*, şi alta la A. Fătu[8], la care a fost atestată forma analogică *întru-tot-supusă*: „Jurăm pe mai marii cereşti şi *întru-tot-puternici* / nemuritori zei vecinici” (Anton Pann, E. IV (1837) p, 90; „A Înălţimei Voastre / credincioasă şi *întru-tot-/supusă slugă* (FĂTU, D).

---

[5] Miklosich, s.v.

[6] Miklosich, s.v.

[7] Anton Pann, *Noul Erotocrit, compus în versuri.* Tomul I–V. Sibiu, Klozius, 1837.

[8] Dr. A. Fătu, *Descrierea şi întrebuinţarea apei simple şi a apelor minerale din Moldova*. Compusă de... Iaşi, Tipografia Româno-Franceză, 1851.

BDD-A109 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)

4.1. Pentru oricare dintre perioadele cercetate, mult mai frecvent întîlnite sînt compusele cu *atot*. Într-o comunicare intitulată *Considérations sur les mots composés avec* atot*, dès les premières traductions roumaines jusqu'à l'époque moderne*[9], am constatat că primele compuse de acest tip apar în traducerile din secolul al XVI-lea, mai precis în unele texte coresiene, în *Psaltirea scheiană* şi în *Palia de la Orăştie*, adică în scrieri puse în literatura de specialitate în legătură cu originale slavone, latineşti sau maghiare. Am ajuns la concluzia că în secolul al XVI-lea circulau trei termeni care caracterizau fiinţa divină: *atotţiitoriu, atotputernic* şi *întotsilnic* întîlniţi şi în variantele *totţiitoriu, totputernic* şi *totsilnic. Atotputernic,* prezent în *Molivenicul coresian,* în *Cazania II* şi în *Palia de la Orăştie* este un calc cu etimologie multiplă: slavonă (*vĭsesilnyj*), latină (*omnipotens*) şi maghiară (*mindenhato*). Compusul *întotsilnic* şi varianta sa, *totsilnic*, atestate în simbolul atanasian, reprodus parţial la sfîrşitul *Psaltirii scheiene,* constituie un produs al influenţei latineşti, reprezentînd o altă modalitate de calchiere a lui *omnipotens*. În sfîrşit, *atotţiitoriu* şi *totţiitoriu,* atestate în crezul niceeano-constantinopolitan din *Molitvenicul românesc*[10] (*atotţiitoriu*) şi în *Cazania II* coresiană se explică prin calc după sl. *vĭsedrŭžitelĭ*.

*

5. 1. Ce au în comun aceşti termeni? În primul rînd, toţi au apărut prin compunere după un tipar străin, mai precis sînt calcuri lingvistice. În al doilea rînd, majoritatea exprimă caracteristici ale divinităţii. Adjectivul nehotărît *tot,* plasat uneori în poziţie mediană alteori în poziţie iniţială, marchează sensul superlativ absolut al adjectivului plasat în poziţie finală în fiecare structură.

5.2. Atît în slavonă, cît şi în latină, principalele surse din care au putut fi preluate modelele supuse calchierii, este vorba despre structuri alcătuite din doi termeni. Primul dintre aceştia apare invariabil în structura multor adjective cărora le conferă gradul superlativ absolut. Identitatea tiparului în aceste limbi nu este întîmplătoare, acesta fiind preluat din greacă. În acest sens, compusele *vĭsedrŭžitelĭ* şi *omnipotens* reprezintă calcuri lingvistice după termenul grecesc *παντοκράτωρ.*

5.3. Din exemplele analizate a rezultat că în română aceste compuse pot conţine un element de compunere suplimentar, respectiv prepoziţiile *a* şi *întru,* plasate în poziţie iniţială. Acestea nu poate fi explicate prin niciuna dintre limbile citate anterior, în care am văzut că este vorba de un tipar alcătuit din doi termeni. Prin urmare, prezenţa lui *a* şi a lui *întru* ar putea avea o explicaţie internă. Prepoziţia *a* putea fi influenţată de construcţiile româneşti de tipul *stăpîn / apărător a toată*

[9] Comunicarea a fost susţinută la Al XXVI-lea Congres de Lingvistică romanică, Valencia, 5-11 septembrie 2010 şi va fi publicată în Actele Congresului.

[10] Text anexat de Coresi *Cazaniei I,* numită şi *Tîlcul evangheliilor* cu care lucrările de specialitate consideră că formează corp comun. Vezi *Coresi, Tîlcul evangheliilor şi Molitvenic românesc*. Ediţie critică de Vladimir Drimba. Cu un studiu introductiv de Ion Gheţie. Editura Academiei Române, Bucureşti, 1998, p.15.

BDD-A109 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)

lumea, a tot ceea ce există, în care genitivul adjectivului pronominal este construit analitic[11].

5.4. Apărută ca urmare a adaptării unui tipar străin la sintaxa românească, secvența *atot* exprimă, în același timp, ca și în limbile imitate, superlativul adjectivului pe care îl precede. Accentul cade, așadar, în egală măsură, pe posesie, marcată prin prepoziția *a*, și pe sensul superlativ, conferit de adjectivul nehotărît *tot*. În schimb, compusele fără prepoziție, deși sînt fidele tiparului străin sub aspect formal, ignoră primul aspect menționat.

5.5. Se pune întrebarea dacă marcarea posesiei este specific românească, fiind influențată de construcțiile amintite anterior, sau ar putea avea o justificare etimologică. Autorii dicționarului etimologic bulgar, apărut la Sofia în 1971, constată că în gr. *παντοκράτωρ*, după care a fost calchiat sl. *vĭsedrŭžitelĭ,* prima parte a compusului, *παντο*, reprezintă forma de genitiv, genul neutru *παντός,* a pronumelui nehotărît *πας* și *παν*[12]. Însă, în slavonă adjectivul pronominal *vĭse* apare în forma de neutru, cazul nominativ. Cît privește limba latină, Ernout și Meillet[13] explică apariția lui *omnipotens* prin gr. *πανκράτωρ*, în care se poate observa că pronumele nehotărît *παν* apare în forma de nominativ.

Care este, prin urmare, termenul grecesc care putea influența apariția termenilor slavon și latinesc? În *Dictionnaire grec-francais,* elaborat de M. A. Bailly și apărut la Paris în 1894, nu este consemnat decît *παντοκράτωρ,* alături de o serie de alte compuse în care pronumele nehotărît din prima parte apare la genitiv.

5.6. Am putea avea a face, prin urmare, cu o refacere indirectă și în același timp inconștientă a tiparului grecesc, determinată de presiunea analogică a construcțiilor sintactice românești amintite. Oricare ar fi explicația, numărul compuselor care conțin prepoziția *a* este net superior față de acela al variantelor fără prepoziție.

6. Înlocuirea temporară a prepoziției *a* cu prepoziția *întru* a putut fi posibilă ca urmare a influenței exercitate de locuțiunea adverbială *întru tot, întru toate,* care are sensul 'complet, absolut, în toate privințele'. Astfel, compusele cu *întrutot* puteau fi simțite ca exprimînd mai accentuat decît cele cu *atot* sensul superlativ al atributelor divinității. Altfel spus, calchierea compuselor slavone care conțineau adjectivul pronominal *vĭse* cu ajutorul lui *întrutot* ar putea fi interpretată ca un exercițiu de traducere sau de încercare de lexicalizare a unui nou tip de compuse, venită din partea unor personalități ale momentului, ca mitropolitii Varlaam, Dosoftei sau Antim Ivireanul, a căror contribuție creatoare la dezvoltarea limbii române literare este recunoscută.

6.1. Existența mai multor posibilități pentru exprimarea aceluiași concept a condus la o încercare de specializare semantică, adjectivele cu *atot* caracterizîndu-l pe Dumnezeu, iar cele cu *întrutot* ajungînd să aibă o întrebuințare mai largă.

---

[11] Cf. DA, care consideră că *atot* constituie dativul adjectivului *tot.*

[12] Vezi Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, *Български етимологичен речник.* Том I: *А – З.* София, 1971, s.v. *все-*.

[13] Vezi A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Quatrième édition, tome I (A -MET), Paris, 1959, s.v. *omnis, -e*.

BDD-A109 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)

7. Compunerea cu ajutorul prepoziției *întru* constituie, aşadar, un experiment ca şi aceea cu prepoziția *în*, atestată în compuse ca *în-tot-silnic* (PS, 266[r]), *în-tot-puternic* (*Octoih*, 37[r]) sau cea cu prepoziția *de*, prezentă în compusul *de-toate-ştiutoriu* (CC[2], 202). Niciuna dintre aceste modalități de lexicalizare a atributelor divinității nu a reuşit să-şi mențină poziția în vocabularul actual, în care mai apar doar compuse cu *atot*. Dacă în epoca veche acestea se explicau numai izolat prin tipar latinesc, după 1780, ele nu mai pot fi altfel interpretate. Dintre termenii calchiați după slavonă, doar *atotțiitoriu* a rămas în vocabularul contemporan, fiind propriu limbajului bisericesc, în care continuă să apară în varianta *atotțînător*. Alte atribute ale divinității, ca *atotputernic, atotştiutor,* au rezistat în lexicul românesc grație suportului acordat de modele identificate în limbile latino-romanice.

Bibliografie, izvoare, sigle

Coresi, *Lucrul apostolesc*, Braşov, c.1563

Coresi, *Tîlcul evangheliilor şi Molitvenic românesc*; ed.Vladimir Drimba, Bucureşti, 1998.

Ernout, A., Meillet, A. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Quatrième édition, Tome I (A – MET), Paris, 1959

Георгиев, Вл., Гълъбов, Ив., Заимов, Й., Илчев, Ст.: *Български етимологичен речник*. Том I: *А – З*. София, 1971

M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-francais*, Paris,1894

Octoih, Braşov, 1596 – 1610 (ms. rom. 2872 aflat la Biblioteca Județeană din Braşov).

ANTIM, O = Antim Ivireanul, *Opere*. Ediție critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel. Bucureşti, 1972

Anton Pann, E. = *Noul Erotocrit, compus în versuri*. Tomul I–V. Sibiu, Klozius, 1837

MAIOR, S. I. = P. Maior, *Scrieri*, vol. I.; ed. Florea Fugariu, Bucureşti, 1976

CC[2] = *Diaconul Coresi, Carte cu învățătură (1581)*; ed. Sextil Puşcariu, Alexie Procopovici. Vol. I: *Textul*. Bucureşti, 1914

CHEIA ÎN. = Varlaam, *Cheia înțelesului*, Bucureşti, 1678; ed. Rodica Popescu, Bucureşti, 2000

DA = *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*. Tomul II. Partea I: *F–I*. Bucureşti, 1913, 1934

DOSOFTEI, L = Dosoftei. *Dumnezăiasca liturghie. 1679*; ed. N. A. Ursu, Iaşi, 1980

DOSOFTEI, VS = Dosoftei, *Vieața şi petrecerea sfinților*, Iaşi 1682 – 1686

FĂTU, D = Dr. A. Fătu, *Descrierea şi întrebuințarea apei simple şi a apelor minerale din Moldova*. Iaşi, 1851

HALEATOVSKIJ = Ioannykij Haleatovskij, **Ключь разѣмѣнїя**, Lvov, 1665

Miklosich = Franz von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Emendatum auctum*. Wien, 1865

BDD-A109 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)

N.TEST. 1648 = *Noul Testament sau împăcarea cu leagea cea noao a lui Is. Hs. Domnului nostru,* Bălgrad, 1648

PS = *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*; ed. I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916

VARLAAM, C. = Varlaam, *Carte românească de învățătură*, Iaşi, 1643; ed. J. Byck, Bucureşti, 1943

BDD-A109 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:16 UTC)